

הכנסת

מרכז המחקר והמידע

המחלקה לפיקוח תקציבי

עידוד התעסוקה של נשים חרדיות

מוגש לוועדת העבודה, הרווחה והבריאות

כתיבה: אליעזר שורץ

כ"ז באדר א' תשס"ח

4 במרס 2008

אישור: עמי צדיק, מנהל המחלקה לפיקוח תקציבי

עריכה לשונית: מערכת "דברי הכנסת"

הכנסת, מרכז המחקר והמידע

המחלקה לפיקוח תקציבי

קריית בן-גוריון, ירושלים 91950

טל': 02 - 6408240/1

פקס: 02 - 6496103

www.knesset.gov.il/mmm

מסמך זה מוגש לוועדת העבודה, הרווחה והבריאות, לקראת דיון בהצעה לסדר-היום של הה"כ אברהם רביץ בנושא הרחבת התעסוקה בעיר בני-ברק, בעיקר של נשים חרדיות, באמצעות "מסלול התעסוקה". במסמך יוצגו נתונים כלליים על שיעור התעסוקה באוכלוסייה החרדית, בעיקר בקרב נשים חרדיות, וכן יוצגו החסמים העיקריים המקשים את שילובה של אוכלוסייה זו בשוק העבודה.

1. רקע

מכמה מחקרים עולה כי שיעור העוני באוכלוסייה החרדית גבוה במידה ניכרת מזה שבכלל האוכלוסייה.¹ שיעור העוני בקרב משפחות חרדיות היה בשנת 2006 כ-52%, ו-57% מהנפשות במגזר זה הוגדרו עניות.² בין היתר, ניתן להסביר נתונים אלו בכך שמספר הנפשות הממוצע במשפחה חרדית גדול מהממוצע בכלל האוכלוסייה, ואילו שיעורי התעסוקה ורמת ההכנסה במגזר החרדי נמוכים יחסית.

לצד הקיצוץ בתשלומי ההעברה בשנים האחרונות (בעיקר הקיצוץ בקצבאות הילדים), אשר השפיע השפעה ניכרת על האוכלוסייה החרדית, החלה ממשלת ישראל בגיבוש תוכניות להגדלת שיעורי התעסוקה ולצמצום העוני. לנוכח הנתונים על העוני ועל היקף התעסוקה במגזר החרדי, יש לבחון כיצד ישפיעו התוכניות הממשלתיות הללו על מגזר זה, שלו מאפיינים מיוחדים.

לפני שנבחן את הדרכים להגדלת התעסוקה במגזר החרדי, נציג בקצרה את החסמים הקיימים במגזר זה בפני ההשתלבות בשוק העבודה, וכן נתונים על שיעורי התעסוקה בו.

1.1 חסמים ובעיות האופייניים לשוק העבודה החרדי³

כפי שיפורט להלן, שיעור ההשתתפות של האוכלוסייה החרדית בשוק העבודה נמוך יחסית לנתונים הכלליים. ניתן לתלות את ההסבר לכך בכמה תחומים: גורמים הנוגעים להשקפת העולם הדתית והחברתית של אוכלוסייה זו, חסמים הנובעים ממאפייני שוק העבודה בישראל ושילוב של כמה מהגורמים הללו. נציג בקצרה חלק מהם:

- משפחות חרדיות רבות הן משפחות מרובות ילדים, ועובדה זו מקשה על האשה לעבוד במשרה מלאה, בגלל נטל עבודות הבית והטיפול במשפחה. נוסף על כך עלויותיהן של המסגרות לטיפול בילדים גבוהות, וגם נשים המעוניינות בחלופה זו, מתקשות לעמוד בהוצאותיה;
- רבים מהגברים החרדים בוחרים להקדיש את זמנם ללימוד תורה במסגרות שונות ולא להשתתף בשוק העבודה.⁴ משום כך, הנשים הן המפרנסות העיקריות ברבים ממשקי-הבית במגזר החרדי, לצד הטיפול שלהן בילדים, ולכן הכנסות משקי-הבית נמוכות יחסית;

¹ להרחבה בנושא העוני במגזר החרדי ראו ד"ר דניאל גוטליב, "העוני וההתנהגות בשוק העבודה בחברה החרדית", התוכנית לכלכלה וחברה במכון ון-ליר בירושלים, 2007.

² הגב' מירי אנדבלד, מנהלת תחום מחקר כלכלי, המוסד לביטוח לאומי, דוא"ל, 28 בפברואר 2008. נציין כי לעניין זה, הגדרת אדם כחרדי במוסד לביטוח לאומי היא על בסיס מוסד הלימודים האחרון שלמד בו, דהיינו ישיבה, והגדרה זו אינה בהכרח מושלמת.

³ להרחבה בנושא חסמים בפני השתלבות חרדים במעגל העבודה ראו בצלאל כהן, "מצוקה ותעסוקה במגזר החרדי", מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות, נובמבר 2005; וכן חגית סופר-פורמן, "מרכזי פיתוח תעסוקת חרדים (מפתח)", מינהל מחקר וכלכלה, משרד התעשייה, המסחר והתעסוקה, ספטמבר 2007.

⁴ בהקשר זה נציין כי גם גברים חרדים שהחליטו לעזוב את המסגרת הלימודית אינם יכולים להשתלב מייד במעגל העבודה, שכן הם חייבים בשירות צבאי. כתוצאה מכך, גם גברים שמעוניינים לעבוד אינם עושים זאת, כיוון שהם אינם מעוניינים להתגייס לצבא, או שהם עובדים בעבודה לא רשמית וממילא אינם באים בחשבון בחישובים הסטטיסטיים ובמחקרים.

- בעשורים האחרונים הוקמו כמה ערים חרדיות וכן שכונות חרדיות ביישובים בפרפריה. מקורות התעסוקה ביישובים אלו מצומצמים, והנשים מתקשות לצאת לעבודה מחוץ לאזור המגורים, עקב המחויבות לטיפול במשק-הבית;
- ממחקרים שונים עולה כי לרמת ההשכלה השפעה הן על שכר העבודה והן על הסיכוי למצוא עבודה מתאימה. לימודים במוסדות אקדמיים חילוניים אינם דבר מקובל באוכלוסייה החרדית (הן בקרב גברים והן בקרב נשים), ולכן יכולת ההשתלבות של חרדים בתפקידים מגוונים בשוק העבודה מצומצמת יחסית ליכולתם של בני מגזרים אחרים;
- החברה החרדית משתדלת לצמצם במידת האפשר את חשיפתה לתרבות המערבית, ולכן האוכלוסייה החרדית מתקשה להשתלב בשוק העבודה. מספר מקומות העבודה הייעודיים לציבור החרדי מצומצם יחסית, כך שאנשים המעוניינים לעבוד תוך שמירה על אורח חייהם מתקשים בכך.

2. נתוני תעסוקה במגזר החרדי

נציג תחילה כמה נתונים כלליים על שיעור התעסוקה במגזר החרדי, ולאחר מכן נציג נתונים הנוגעים לתעסוקת התושבים בערים החרדיות:

- בשנת 2005 שיעור ההשתתפות הכללי בכוח העבודה (של בני 20 ומעלה) היה 62.2%; בקרב הגברים השתתפו 72% בכוח העבודה, ובקרב הנשים – 54%. מפילוח האוכלוסייה היהודית **בגיל העבודה העיקרי (25–54), עולה ששיעור ההשתתפות של גברים חרדים הוא 44%** (לעומת 93% בקרב החילונים ו-91% בקרב הדתיים) **ושיעור ההשתתפות של נשים חרדיות הוא 55%** (לעומת 83% בקרב החילוניות ו-72% בקרב הדתיות)⁵;
- מנתוני הסקר החברתי לשנת 2005 עולה כי בקרב האוכלוסייה היהודית, 19% מהאנשים שאינם משתתפים בכוח העבודה מגדירים עצמם לומדים, ואינם מעוניינים לעבוד בשל לימודיהם או מסיבה אחרת. **59% מהלומדים הגדירו עצמם חרדים**;⁶
- מנתוני הסקר החברתי לשנת 2005 עולה כי 13% מבני 20 ומעלה חושבים שדי בכך שרק אחד מבני הזוג יעבוד. בקרב כלל האוכלוסייה היהודית סוברים כך 11% ואילו **בקרב האוכלוסייה החרדית – 40%**⁷;
- **בכ-63% ממשקי-הבית החרדיים (משפחות של זוגות נשואים) שבהם יש מועסק אחד, האשה היא המועסקת**, לעומת כ-30% בקרב שאר משקי-הבית באוכלוסייה היהודית;⁸

⁵ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הסקר החברתי 2005: מאפיינים ועמדות הציבור לפי תכונות כוח העבודה, 14 בספטמבר 2006, באתר האינטרנט www1.cbs.gov.il/reader/newhodaot/hodaa_template.html?hodaa=200619197, תאריך כניסה: 27 בפברואר 2008.

⁶ שם.

⁷ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הסקר החברתי 2005: עמדות הציבור בנושאי תעסוקה, 11 בדצמבר 2006, באתר האינטרנט www1.cbs.gov.il/reader/newhodaot/hodaa_template.html?hodaa=200619260, תאריך כניסה: 27 בפברואר 2008.

⁸ על בסיס עיבוד שעשינו במחולל הלוחות של הסקר החברתי של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

- 68.2% מהנשים החרדיות המועסקות עובדות ביישוב שהן מתגוררות בו, לעומת 53.9% בקרב שאר האוכלוסייה היהודית;⁹
- מבדיקת רמת ההשכלה של נשים חרדיות עולה כי 46.6% מהנשים החרדיות הן בעלות תעודה ממוסד על-תוכני שאינו אקדמי. ל-10.4% מהנשים החרדיות יש תואר ראשון ול-3.7% מהן יש תואר שני. הנתונים המקבילים בקרב יתר הנשים היהודיות הם: 18.2%, 17.2% ו-10.1%, בהתאמה;¹⁰
- ממחקר שבדק באילו מקצועות מועסקים העובדים החרדים עולה כי בשנת 2004 מספר הנשים החרדיות שעסקו במקצוע שאינו הוראה היה גדול ממספר הנשים החרדיות שעסקו בהוראה. עוד עולה ממחקר זה כי מספר הגברים המועסקים הן בהוראה והן במקצועות אחרים גדל בשנים האחרונות. משמעות נתונים אלו היא כי בשנים האחרונות מגוון המקצועות שחרדים בוחרים לעבוד בהם גדל, ממגוון סיבות, שחלקן יפורט בהמשך.¹¹

2.1. דורשי עבודה, מובטלים ונתונים על הכנסה בערים החרדיות¹² ובבני-ברק

לפני שנציג את הנתונים על מספר דורשי העבודה ועל שיעור האבטלה בערים החרדיות ובבני-ברק, נציג את הגדרות התעסוקה ואת נתוני התעסוקה הכלל-ארציים, בלוחות 1 ו-2.¹³

לוח 1. הגדרות התעסוקה ונתוני התעסוקה לפי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

שם הנתון	הגדרה	רבעון רביעי 2007 (באלפים)
אוכלוסייה בגיל העבודה	סך האוכלוסייה בגיל 15 ומעלה	5,177.6
כוח העבודה האזרחי	בני 15 ומעלה שהיו מועסקים או בלתי מועסקים	2,900.4
שיעור ההשתתפות בכוח העבודה	כוח העבודה האזרחי מתוך האוכלוסייה בגיל העבודה	56%
מועסקים	בני 15 ומעלה שעבדו לפחות שעה אחת בשבוע תמורת שכר, רווח או תמורה אחרת	2,704.7
בלתי מועסקים	אנשים שלא עבדו אפילו שעה אחת בשבוע הקובע וחיפשו עבודה באופן פעיל בארבעת השבועות האחרונים שקדמו לו, על-ידי רישום בלשכות העבודה, על-ידי פנייה למעסיק וכדומה, והיה באפשרותם להתחיל לעבוד בשבוע הקובע אילו הוצעה להם עבודה מתאימה	195.7
שיעור האבטלה	הבלתי מועסקים מתוך כוח העבודה האזרחי	6.7%

⁹ על בסיס עיבוד שעשינו במחולל הלוחות של הסקר החברתי של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

¹⁰ על בסיס עיבוד שעשינו במחולל הלוחות של הסקר החברתי של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

¹¹ להרחבה ראו ד"ר דניאל גוטליב, "העוני וההתנהגות בשוק העבודה בחברה החרדית", התוכנית לכלכלה וחברה במכון ון ליר בירושלים, 2007.

¹² במונח "ערים חרדיות" כוונתנו לערים שבהן כמעט כל התושבים הם חרדים: אלעד, ביתר-עילית, מודיעין-עילית ועמנואל.

¹³ הגדרות מתוך סקר כוח-אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ושל שירות התעסוקה.

לוח 2. הגדרות התעסוקה ונתוני התעסוקה לפי שירות התעסוקה

-	האנשים שנרשמו לפחות פעם בחודש בלשכות התעסוקה כמי שמעוניינים במציאת עבודה	מספר דורשי עבודה
3.6%	דורשי העבודה מקרב כלל כוח העבודה	שיעור דורשי עבודה
-	דורשי העבודה שצברו יותר משני ימי אבטלה בחודש.	מובטלים
3.3%	המובטלים מקרב כלל כוח העבודה.	שיעור המובטלים
91.7%	המובטלים מתוך דורשי העבודה. מנתון זה ניתן ללמוד על הצלחתן של לשכות התעסוקה במציאת עבודה לדורשי העבודה.	שיעור אבטלה בקרב דורשי העבודה

לוח 3 להלן מציג נתונים על דורשי עבודה ומובטלים בערים החרדיות ובבני-ברק.

לוח 3. דורשי עבודה ומובטלים בערים החרדיות ובבני-ברק¹⁴

בני-ברק	אלעד	מודיעין-עילית	ביתר-עילית	עמנואל		
151,291	29,498	35,610	29,785	3,096	מספר התושבים	
91,778	13,335	14,912	12,012	1,699	בני 15 ומעלה	
2,231	318	249	267	52	כללי	מספר דורשי עבודה
1,268	181	178	143	28	נשים	
2.4%	2.4%	1.7%	2.2%	3.1%	שיעור דורשי עבודה	
1,871	245	117	215	45	עד תיכונית (כולל)	השכלה
230	50	117	31	5	על-תיכונית	
130	23	15	21	2	אקדמית	
163	23	60	23	2	עד 24	גיל
1,474	275	162	220	39	25–54	
594	20	27	24	11	מעל 55	
2,111	293	239	240	52	מספר המובטלים	
2.3%	2.2%	1.6%	2.0%	3.1%	שיעור המובטלים	
94.6%	92.3%	95.8%	90.0%	100%	אבטלה בקרב דורשי העבודה	

¹⁴ על בסיס נתונים שהועברו משירות התעסוקה; הגבי' עינת הלוי-לוין, דוברת שירות התעסוקה, פקס, 5 בפברואר 2008.

לוח 4 להלן מציג נתונים על השכר הממוצע בארבע הערים החרדיות ובבני-ברק לעומת הממוצע הארצי.

לוח 4. השכר הממוצע בערים החרדיות ובבני-ברק¹⁵

ממוצע ארצי	עמנואל	ביתר- עילית	מודיעין- עילית	אלעד	בני- ברק	
7,771	5,300	4,369	4,025	5,448	5,567	שכר חודשי ממוצע לשכיר
6,664	2,770	4,493	3,405	4,125	6,132	הכנסה חודשית ממוצעת של עצמאי
33.0%	53.0%	52.0%	59.0%	43.0%	44.0%	שיעור השכירים המשתכרים עד שכר מינימום

מהנתונים שבלוחות 1-4 עולים הממצאים האלה:

- ברוב הערים החרדיות, שיעור דורשי העבודה נמוך במידה ניכרת מהשיעור הארצי. **מנתון זה, ובהתחשב בנתונים שהוצגו על שיעורי ההשתתפות בעבודה הנמוכים במגזר החרדי, ניתן ללמוד כי חרדים רבים אינם פונים כלל לשכוח התעסוקה, וייתכן שהדבר נובע מהמחסור במקומות עבודה המתאימים למגזר זה או מחסמים אחרים המקשים את היציאה לעבודה;**
- רוב דורשי העבודה בערים החרדיות הם אנשים שאין להם השכלה על-תיכונית. כפי שראינו, שיעור ההשכלה העל-תיכונית בקרב נשים חרדיות נמוך יחסית, ונוסף על כך, ייתכן שלבעלות השכלה כזו יש סיכוי גבוה יותר למצוא עבודה, ולכן שיעור הפונות בעלות השכלה גבוהה לשירות התעסוקה קטן יותר;
- רוב דורשי העבודה בערים החרדיות הם בגיל העבודה העיקרי, וחלק גדול מהם אף מתחת לגיל 40. נתון זה יכול ללמד על הקושי של אנשים אלו במציאת עבודה, שכן בטווח גילאים זה הדבר אמור להיות קל יותר;
- ההכנסה החודשית הממוצעת בערים החרדיות נמוכה מההכנסה החודשית הממוצעת הארצית;
- שיעור המשתכרים עד שכר מינימום בערים החרדיות גדול במידה ניכרת מהממוצע הארצי;
- ההכנסה החודשית בעיר בני-ברק גבוהה מההכנסה הממוצעת בערים החרדיות אך נמוכה מהממוצע הארצי.

¹⁵ על-פי המופיע באתר המוסד לביטוח לאומי, ראו אתר האינטרנט <http://www.btl.gov.il/NR/exeres/579DCEF8-593A-40CF-8B80-22540F7349B4.htm>, תאריך כניסה: 1 בפברואר 2008.

3. כלי מדיניות לעידוד תעסוקה של נשים חרדיות

3.3. מדיניות ממשלתית בשוק העבודה¹⁶

כאמור, אלה החסמים העיקריים המקשים את שילובם של חרדים, ובעיקר של נשים חרדיות, בשוק העבודה:

- חוסר במקומות תעסוקה המתאימים לצביון של המגזר החרדי, בעיקר באזורים חרדיים;
- בעיה במסגרות לימודים שיכשירו נשים חרדיות למקצועות שונים;
- המחויבות של הנשים לטיפול בילדים, והעלות הגבוהה של מסגרות טיפול חלופיות.

כדי לצמצם חסמים אלו וכך להגדיל את שיעור ההשתתפות של המגזר החרדי בשוק העבודה, אפשר לפעול בכמה מישורים.

מדינת ישראל יכולה ללמוד מניסיוןן של מדינות מפותחות קטנות המנסות להגדיל את שיעור התעסוקה, בעיקר בקרב קבוצות ייחודיות באוכלוסייה. לצד יישום רפורמות מבניות להגברת התחרותיות¹⁷, אחת הדרכים שנוקטות מדינות אלו היא מעורבות ממשלתית בשוק העבודה¹⁸ כדי להגדיל את שיעור התעסוקה ולשפר את ההון האנושי.

בישראל הוצאה זו נכללת בסעיפי תקציב השייכים בעיקר למשרד התעשייה, המסחר והתעסוקה ולמשרד לקליטת העלייה, הנוגעים להכשרה מקצועית, להטבות לעידוד השקעות בתעסוקה ולשירות התעסוקה.

לפי נתוני בנק ישראל, בשנת 2007 הוצאה על עידוד תעסוקה בישראל היתה 0.2% מהתוצר, לעומת 0.7% בממוצע במדינות המפותחות. במדינות מפותחות קטנות הוצאה זו אף גבוהה יותר; לדוגמה, בשבדיה שיעור הוצאה זו הוא 1.3% מהתוצר – יותר מפי שישה משיעור ההוצאה בישראל.¹⁹

יתרה מזו, האומדנים מראים כי בשנת 2007 היה תת-ביצוע בהוצאה הממשלתית בתחום זה, וההוצאה על עידוד תעסוקה ירדה מ-0.26% מהתוצר בשנת 2006 ל-0.2% מהתוצר בשנת 2007.²⁰ ההוצאה הנמוכה בתחום זה מנוגדת להחלטות הממשלה וליעדיה בדבר עידוד התעסוקה.

3.2. הכשרה מקצועית

כלי המדיניות העיקרי לעידוד התעסוקה של נשים חרדיות הוא הרחבת אפשרויות ההשכלה וההכשרה המקצועית. בשנים האחרונות הוקמו מוסדות להשכלה גבוהה המאפשרים לנשים חרדיות לרכוש השכלה בעיקר במקצועות חופשיים וטכנולוגיים, בהקפדה על מסגרת לימוד המתאימה לאורח חייהן.

¹⁶ להרחבה ראו מרכז המחקר והמידע של הכנסת, ההשלכות של מגמת התחזקות השקל על המשק הישראלי, כתבו עמי צדיק ורון תקוה, 7 בפברואר 2008.

¹⁷ מדינות קטנות באירופה (ובהן שווייץ, דנמרק, שבדיה, פינלנד והולנד) עומדות בראש מדד התחרותיות הגלובלי, שנוסד על-ידי הפורום הכלכלי העולמי; ראו אתר האינטרנט, www.weforum.org.

¹⁸ מדיניות זו נקראת **ALMP** – Active Labor Market Policy.

¹⁹ מקור: [The Social Situation in the European Union 2004, Labor Market Policy Expenditure](http://ec.europa.eu/employment_social/publications/2004/keap04001_en.html), באתר האינטרנט: ec.europa.eu/employment_social/publications/2004/keap04001_en.html, תאריך כניסה: 6 בפברואר 2008.

²⁰ מישל סטרבצ'ינסקי, מחלקת המחקר, בנק ישראל, "הגודל הרצוי של הממשלה בישראל: ארה"ב או סקנדינביה?", 15 בינואר 2007.

נוסף על כך, בשנים האחרונות החלו לקיים במוסדות החינוך העל-תיכוניים (הסמינרים לבנות), גם הכשרה טכנולוגית, לצד ההכשרה המסורתית להוראה. הלימודים המקצועיים מתקיימים בצד לימודי הקודש, וכך נשמרת המסגרת התורנית. במסגרת זו רכשו נשים חרדיות רבות השכלה בתחום המחשבים, וכיום רבות מהן עוסקות בתחום זה במפעלים מיוחדים. בעניין זה נרחיב בהמשך.

מסלול נוסף הוא הכשרה במקום העבודה, במסגרת האגף להכשרת מבוגרים במשרד התעשייה, המסחר והתעסוקה. במסלול זה ההכשרה נעשית במפעלים, בכוונה לשלב את הלומדים בעבודה.

בשל הבנת החשיבות שבהגדלת שיעור ההשתתפות של חרדים בכלל ושל נשים חרדיות בפרט בשוק העבודה, המדינה משתתפת במימון ההכשרה המקצועית בסמינרים ובמקומות העבודה. בסמינרים שבהם נלמדים מקצועות טכנולוגיים לצד לימודי הקודש המדינה מסבסדת את עלות הלימודים המקצועיים.²¹

3.3. סיוע ביצירת מקומות עבודה באמצעות "מסלול התעסוקה"

כלי מדיניות נוסף לשילוב חרדים בשוק העבודה הוא יצירת מקומות עבודה שיתאימו לאורח חייהם ויהיו קרובים למקום מגוריהם. בשנים האחרונות אכן החלו להיווצר מקומות עבודה ייעודיים למגזר החרדי, הן על-ידי הממשלה והן על-ידי הסקטור הפרטי.

בשנים האחרונות התקבלו כמה החלטות ממשלה שעניינן עידוד התעסוקה בפריפריה.²² במסגרת זו הוחלט על גיבוש תוכנית לעידוד התעסוקה הן באזורי הפריפריה והן ביישובים של בני מיעוטים וחרדים, המכונה "מסלול התעסוקה". הרעיון הבסיסי הוא עידוד יצירת מקומות עבודה באמצעות השתתפות המדינה בעלויות ההעסקה של העובדים שייקלטו בהם.

להלן פירוט המאפיינים העיקריים של "מסלול התעסוקה" ביישובים החרדיים:²³

- הוחלט לסבסד את שכר העובדים בענפי התעשייה, השירותים והמסחר. סבסוד שכר העובדים יהיה למשך חמש שנים לכל היותר, בכפוף לעמידתם של העסקים בתנאים שנקבעו להם (העסקת מספר עובדים מינימלי, שנקבע על-פי האזור שבו מצוי המפעל וכדומה);
- בהחלטת הממשלה נקבע כי התוכנית תופעל ביישובים אלעד, ביתר-עילית, מודיעין-עילית ועמנואל, אך כיום כל מפעל הממוקם באזור חרדי באזורי עדיפות לאומית א' ו-ב', שלפחות 90% מהמועסקים בו הם חרדים יכול לקבל תמיכה ממשלתית (בכפוף לעמידתו בתנאים);²⁴
- התמיכה תינתן רק למפעלים המשלמים לעובדים שכר מינימום לפחות. שיעור התמיכה במפעלים ביישובים חרדיים הוא 15% מעלות שכרם של העובדים שהצטרפו למפעל במסגרת הפרויקט. עם זאת, סך התמיכה במשך חמש שנים לא יעלה על 60,000 ש"ח לעובד המקבל שכר מינימום, ועל 120,000 ש"ח לעובד המשתכר מעל לשכר המינימום. סך התמיכה הממוצעת לעובד במפעל לא יעלה על 100,000 ש"ח בחמש שנים.

²¹ מר יובל יעקובי, רפרנט תעסוקה, אגף התקציבים במשרד האוצר, שיחת טלפון, 27 בפברואר 2008.

²² החלטת ממשלה 1832 מ-29 באפריל 2004; החלטת ממשלה 3716 מ-9 ביוני 2005.

²³ על-פי המופיע בהחלטות הממשלה וממידע שנמסר ממרכז ההשקעות שבמשרד התעשייה, המסחר והתעסוקה.

²⁴ לעניין זה ירושלים נחשבת אזור עדיפות א', ובשנים האחרונות אכן תוקצבו גם מפעלים בירושלים. במסגרת התוכנית הממשלתית לסיוע לאזור הצפון בעקבות מלחמת לבנון השנייה, תוקצבו גם מפעלים שהעסיקו חרדים באזור חיפה.

מנתונים שנמסרו לנו ממרכז ההשקעות שבמשרד התעשייה, המסחר והתעסוקה, הגוף הממונה על "מסלול התעסוקה", עולה כי בשנים 2005–2007 תוקצבו 28 חברות שהעסיקו עובדים חרדים בסכום כולל של 118 מיליון ש"ח. סכום זה הוקצה למפעלים שהשתלבו ב"מסלול התעסוקה" ולמרכזי תמיכה טלפוניים הממוקמים ביישובים חרדיים. בסך הכול נוספו 2,011 משרות חדשות לציבור החרדי בעקבות התוכנית, ורובן אוישו על-ידי נשים חרדיות.²⁵

פוטנציאל ההצלחה של "מסלול התעסוקה" ביצירת מקומות עבודה המתאימים לציבור החרדי גבוה, וראיה לכך היא הצלחת הפרויקט בעיר **מודיעין-עילית**. מפרסומים עולה כי מאז הוחל בסבסוד הממשלתי למעסיקים במודיעין-עילית נוצרו בעיר מאות משרות, ומאיישות אותן תושבות המקום, במסגרת "מסלול תעסוקה". המשרות מתאימות לאורח חייהן של הנשים החרדיות הן מבחינת סביבת העבודה והן מבחינת שעות העבודה, ולצדן **הוקמה תשתית לסייע להצלחת שילובן של הנשים במקומות העבודה**, בין היתר באמצעות הרחבת ההיצע של מעונות היום המסובסדים ומיצוי טוב יותר של השירותים הניתנים בלשכת שירות התעסוקה הממוקמת בעיר מודיעין.

הצלחת פרויקט "מסלול התעסוקה" הביאה לשיפור המצב הכלכלי בעיר, והדבר בא לידי ביטוי בכמה תחומים: נוצרו בעיר מקומות עבודה נוספים, בשל אפקט המכפיל המקומי,²⁶ ונפתחו עסקים חדשים; הפעילות כלכלית התגברה; מספר כלי הרכב בעיר גדל; מחירי הדירות עלו.²⁷

3.4. סיוע בהשמת עובדים

תוכנית נוספת לסיוע להשתלבותם של חרדים בשוק העבודה היא תוכנית **מרכזי פיתוח תעסוקת חרדים (מפתח)**,²⁸ המופעלת מאז סוף שנת 2006. תוכנית זו פותחה במסגרת תוכנית "תנופה בתעסוקה" (תב"ת), המופעלת בשיתוף פעולה של הממשלה ושל "גיוינט ישראל". מטרתה היא להקים מרכזי הכוונה והשמה ייעודיים לציבור החרדי, המאוישים על-ידי צוות חרדי ומתנהלים בהתאם לאורח החיים החרדי. בשלב ראשון הוקמו מרכזים בירושלים ובביתר-עילית, וכן היו אמורים להיפתח מרכזים במודיעין-עילית, באשדוד, בבני-ברק, באלעד, בחיפה ובצפת.

מבדיקה שנעשתה לאחר חודשי הפעילות הראשונים עולה כי רוב הפונים למרכזים (71%) היו נשים, ולרובן היתה השכלה על-תיכונית או מקצועית. כ-74% מהפונים היו נשואים, ו-61% היו הורים לילדים. ממוצע הילדים למשפחה היה 3.6. עוד עולה מהנתונים כי 64% מהפונים היו מתחת לגיל 30; הגיל הממוצע בקרב הנשים היה 28 ובקרב הגברים – 34.

²⁵ איתי יחזקאלי, כלכלן ראשי במרכז ההשקעות, משרד התעשייה, המסחר והתעסוקה, דוא"ל, 27 בפברואר 2008.

²⁶ מכפיל מקומי – הגידול בהכנסות תושבות היישוב בגין "מסלול תעסוקה" יצר צריכה נוספת שלהן ביישוב.

²⁷ לדוגמא ראו בכתבה "מודיעין פיתוח" מאת גליה ימיני:

<http://www.haaretz.co.il/hasite/pages/ShArtPE.jhtml?itemNo=957035&contrassID=2&subContrassID=6&subContrassID=0>, תאריך כניסה: 24 בפברואר 2008.

²⁸ להרחבה בנושא, ראו חגית סופר-פורמן "מרכזי פיתוח תעסוקת חרדים (מפתח)", מינהל מחקר וכלכלה, משרד התעשייה, המסחר והתעסוקה, ספטמבר 2007.

3.5. עידוד יזמות ופתיחת עסקים קטנים

אחת הדרכים להתגבר על החסמים היא פתיחת עסק עצמאי. לעבודה עצמאית יתרונות רבים, שכן היא מאפשרת גמישות בשעות העבודה ובמיקומה, והבעלים קובע את צביונו של העסק. אולם כדי שהעסק יצליח בסופו של דבר, על אף הקשיים הכרוכים בהקמת עסקים קטנים, יש צורך במקורות מימון ובליווי מקצועי.²⁹

לנוכח תרומתם של העסקים הקטנים לכלכלה הישראלית, הממשלה מסייעת לבעלי עסקים אלו במגוון אפיקים, ובהם סיוע במימון באמצעות הקרן לעסקים קטנים, סיוע מקצועי וייעוץ באמצעות **מרכזי מט"י** (מרכזי טיפוח יזמות), הממוקמים ברחבי הארץ ופועלים בשיתוף עם הרשות לעסקים קטנים ובינוניים ופרויקטים נוספים, כגון חונכות עסקית.³⁰

בבני-ברק פועל זה 10 שנים סניף של מט"י, והוא מפעיל תוכניות מגוונות עבור הציבור החרדי.³¹ סניף זה משרת את התושבים בערים חרדיות נוספות (אלעד, מודיעין-עילית ועוד). **בניגוד לערים אחרות, שבהן היזם יכול לפנות לחברות ייעוץ פרטיות, כשמדובר באוכלוסייה חרדית, ובעיקר בנשים חרדיות, מט"י מספק את הייעוץ המקצועי העיקרי (בכל שלבי הקמת העסק ותפעולו), וייעוץ זה ניתן במחירים מסובסדים.** לסיוע למגזר החרדי ניתן תקציב מיוחד, המגיע מתוכנית "תנופה בתעסוקה" (תב"ת), ותקציב זה הוא עיקר המימון של השירותים המסובסדים הניתנים בסניף.

אלה השירותים הניתנים בסניף מט"י בבני-ברק:

- **ייעוץ:** השלב הראשון בסיוע ליזם חדש הוא פגישת ייעוץ, שנמשכת כשעה. עלותה – 50 ש"ח (לאחר סבסוד מיוחד של כ-50% לציבור החרדי). בפגישה זו ניתנים ייעוץ ראשוני בנוגע ליוזמה החדשה, הסבר כללי על הקמת עסק, הנחיות כיצד לפעול בהמשך והפניה לשירותים נוספים שניתנים על-ידי מט"י.
- **חונכות:** לליווי המקצועי (חונכות) חשיבות רבה להצלחה העתידית של העסק, בפרט במגזר החרדי. הליווי המקצועי מתמקד בתחומים רבים: ייעוץ ארגוני, ייעוץ פיננסי, ייעוץ שיווקי ועוד. המלווים הם יועצים מקצועיים שאושרו בידי משרד התעשייה, המסחר והתעסוקה. ככלל, החונכות העסקית מסובסדת ב-75% על-ידי משרד התעשייה, המסחר והתעסוקה, ולאוכלוסייה החרדית ניתן סבסוד נוסף על-ידי ארגון תב"ת. שירות נוסף שניתן לציבור החרדי הוא חונכות טרום-עסקית, שמטרתה לבחון את כדאיות היוזמה לפני הקמת העסק. חונכות זו עולה ליזם 25 ש"ח לשעה (לאחר סבסוד של כ-70%), ונמשכת עד חמש שעות.

²⁹ להרחבה בנושא עסקים קטנים ותרומתם למשק, ראו מסמך של מרכז המחקר והמידע של הכנסת, עצמאים ועסקים קטנים בראי המדיניות הכלכלית בישראל ובמדינות המפותחות, כתב עמי צדיק, 25 בספטמבר 2006.

³⁰ להרחבה בנושא פרויקט חונכות עסקית, ראו מרכז המחקר והמידע של הכנסת, תיאור וניתוח של פרויקט "חונכות עסקית", כתב אליעזר שוורץ, 19 בפברואר 2008.

³¹ הנתונים על הפעילות בסניף מט"י בבני-ברק נמסרו על-ידי הגב' איריס פלד, מנהלת סניף מט"י בבני-ברק, ומר גלעד אילון, יועץ בסניף, מכתב, 3 במרס 2008.

- **תוכנית עסקית:** הכנת התוכנית העסקית היא שלב מרכזי בתהליך הקמת העסק ובגיוס המימון ההתחלתי (הלוואה). מט"י מסייע בהכנת תוכנית עסקית ומסבסד את עלותה לציבור החרדי עד לסכום של 1,000 ש"ח לתוכנית (סבסוד של כ-30%).
- **מימון:** לשם הקמת עסק יש צורך בגיוס מימון התחלתי. מט"י מסייע ליזמים בהשגת המימון ההתחלתי לעסק באמצעות קרנות. בשנה שעברה פעלה קרן מימון מיוחדת לציבור החרדי ("ברכה בעסקים"), והעמידה לרשות היזמים הלוואות ללא ריבית בסכום של עד 45,000 ש"ח. **בשל מחסור בתקציב, קרן זו אינה פעילה כיום.** עקב כך, מופנים היזמים לקרנות אחרות, כגון קרן ניו-יורק, קרן רש"י ואחרות. נוסף על כך, יש קרן סיוע מיוחדת לנשים, שמעניקה הלוואה של עד 20,000 ש"ח בתנאים נוחים וללא צורך בתוכנית עסקית.
- **קורסים והדרכות:** הקורס המרכזי שמט"י מפעיל הוא קורס **יזמות עסקית**. בקורס זה נלמדים הנושאים הרלוונטיים לעולם העסקים, ומטרתו להקנות ליזמים החדשים את ה"שפה" המקובלת בעולם זה. כדי להתאים את הקורס לאורח החיים החרדי, הקורס בבני-ברק ובערים החרדיות הנוספות מתקיים בנפרד לגברים ולנשים, והקורס לנשים מתקיים בשעות הבוקר, כדי לאפשר להן להשתתף בו מבלי לפגוע בשגרת החיים ובמחויבות לטיפול במשק-הבית. עלות קורס יזמות עסקית היא 540 ש"ח (לאחר סבסוד).

מנתוני סניף מט"י בבני-ברק עולה כי בשנים 2006–2007 פנו 950 **חרדים** לקבלת שירותים שונים בסניף: 665 מהם יזמים (70%) ו-285 בעלי עסקים (30%). ³² **60% מהפונים לקבלת שירותי מט"י היו נשים.**

4. דרכים להרחבת התעסוקה בבני-ברק

כאמור, הצעתו של חה"כ רביץ התמקדה ב"מסלול התעסוקה" בבני-ברק. להלן פירוט של מצב התעסוקה בעיר. מנתוני המוסד לביטוח לאומי עולה כי שיעור העוני בקרב משפחות בבני-ברק היה בשנתיים האחרונות **35%–40%**, לעומת ממוצע ארצי של כ-20%.³³ כאמור, אחת הסיבות העיקריות לשיעור העוני הגבוהה היא שיעור ההשתתפות הנמוך של הציבור החרדי בשוק העבודה.

מנתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה עולים הנתונים האלה:³⁴

- שיעור ההשתתפות בכוח העבודה בבני-ברק הוא **40.1%**, לעומת שיעור ארצי של **55.6%**;
- שיעור הבלתי מועסקים בבני-ברק הוא **11.5%**, לעומת שיעור ארצי של **8.4%**;
- שיעור דורשי העבודה בבני-ברק הוא **2.4%**, לעומת ממוצע ארצי של **3.6%**.³⁵

³² הגב' איריס פלד, מנהלת סניף מט"י בבני-ברק, ומר גלעד אילן, יועץ בסניף, מכתב, 3 במרס 2008. אחת הדוגמאות ליוזמה מקורית היא פנייה של אשה חרדית שהייתה מעוניינת לעבוד כנהגת מונית לנשים חרדיות. פונה זו קיבלה ייעוץ וסיוע ראשוניים (כולל סיוע בבקשת הלוואה), וכיום היא משתתפת בקורס נהגי מוניות.

³³ הגב' מירי מירי אנדבלד, מנהלת תחום מחקר כלכלי, המוסד לביטוח לאומי, דוא"ל, 28 בפברואר 2008. נציין כי לעניין זה הגדרת אדם כחרדי נעשתה על בסיס מוסד הלימודים האחרון, דהיינו ישיבה, והגדרה זו אינה בהכרח מושלמת.

³⁴ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, **שנתון סטטיסטי לישראל 2007**, לוח 12.4.

³⁵ על בסיס נתונים שהועברו משירות התעסוקה; הגב' עינת הלוי-לוי, דוברת שירות התעסוקה, פקס, 5 בפברואר 2008.

מנתונים אלו ניתן ללמוד שיש בעיה חריפה בשוק העבודה בבני-ברק. ייתכן שאחת הסיבות לשיעור ההשתתפות הנמוך היא בחירתם של גברים חרדים רבים בלימוד התורה, אך גם שיעורי ההשתתפות של נשים בבני-ברק נמוכים יחסית לממוצע הארצי: 45.8%, לעומת שיעור ארצי של 50.4%.

לנוכח נתונים אלו, יש לבחון מהם הגורמים העיקריים לשיעורי ההשתתפות הנמוכים, ומה ניתן לעשות כדי להגדיל את ההשתתפות בכוח העבודה בעיר.

כפי שראינו, החסמים העיקריים המקשים את השתלבותן של נשים חרדיות בשוק העבודה, מעבר למחויבות לטיפול במשפחה, הם העדר השכלה מקצועית מתאימה ומחסור במקומות עבודה המתאימים לאורח החיים החרדי.

כדי לצמצם חסמים אלו ניתן לנקוט את כלי המדיניות האלה:

- המשך פיתוח ההכשרה המקצועית והעמקתה בקרב נשים חרדיות. אומנם בשנים האחרונות הוקמו מסגרות להכשרה מקצועית לנשים חרדיות גם בבני-ברק, אך יש לדאוג שהכשרות מקצועיות אלו אכן יספקו את הביקוש בשוק וייתנו את ההכשרה המתאימה, כגון לימודי תוכנה;
- המשך פיתוח היזמות העצמית והעסקים הקטנים. כאמור, סניף מט"י בבני-ברק מציע מגוון אפשרויות סיוע למעוניינים בכך, אך יש לוודא שהסיוע ליזמים העצמאים לא ייפגע כתוצאה משינויים מבניים ותקציביים במערך הארצי לסיוע לעסקים קטנים;³⁶
- המשך פיתוח מרכזי השמה מקצועית. ייתכן שנשים חרדיות המעוניינות לעבוד אינן מודעות להיצע העבודה בשוק, שכן אפיקי הפרסום והתקשורת במגזר החרדי מצומצמים יחסית. כיוון שבדרך כלל הן מחפשות מקום עבודה המתאים לאורח חייהן, יש לוודא שהמידע בנושא יהיה נגיש לכול, בעיקר באמצעות מרכזי הכוונה והשמה;
- יצירת מקומות עבודה המתאימים לאורח החיים החרדי, הן באמצעות מעורבות ממשלתית והן על-ידי גורמים פרטיים.

בהקשר של הצורך ביצירת מקומות עבודה המתאימים לציבור החרדי באזור בני-ברק, נציין כי "מסלול התעסוקה" שהוצג לעיל, שאחת ממטרותיו היא יצירת מקומות עבודה נוספים עבור המגזר החרדי, אינו מופעל בעיר. הרעיון הבסיסי של תוכנית זו הוא מתן סבסוד למעסיקים באזורי עדיפות לאומית, כדי לעודד יצירת מקומות עבודה באזורים אלו. כיוון שהעיר בני-ברק ממוקמת במרכז הארץ ואינה מוגדרת אזור עדיפות לאומית א' או ב', לא פועל בה "מסלול התעסוקה".³⁷

ואולם, תושבי בני-ברק זכאים לסבסוד הניתן למעסיקים באמצעות ואוצרים של משרד התעשייה, המסחר והתעסוקה. הנחת המוצא היא שכיוון שבני-ברק ממוקמת במרחק נסיעה קצר ממוקדי תעסוקה רבים במרכז הארץ, ניתן לפתור את המחסור במקומות עבודה בעיר באמצעות נסיעה לערים שכנות, כלומר באמצעות כוחות השוק וללא סבסוד ממשלתי ישיר למעסיקים. יתרה מזו, סבסוד מעסיקים לשם יצירת מקומות עבודה בבני-ברק יכול לפגוע בערים החרדיות האחרות, שכן סביר להניח שמעסיקים

³⁶ בהקשר זה נציין, כי בשנת 2008 תקציב מינהל המימון, המסייע לעסקים קטנים במגוון תוכניות, נמוך מאוד מהתקציבים בשנים קודמות. להרחבה בנושא ראו מרכז המחקר והמידע של הכנסת, תיאור וניתוח של פרויקט "חונכות עסקית", כתב אליעזר שוורץ, 19 בפברואר 2008.

³⁷ מר יעקב ברקאי, רכז תעשייה, אגף התקציבים במשרד האוצר, שיחת טלפון, 3 במרס 2008.

רבים יעדיפו להקים מפעלים במרכז הארץ ולא באזורים מרוחקים יותר, וכך ייתכן שחלק מהתקציבים המיועדים כיום לערים אלו יועברו לבני-ברק.

עם זאת, שיעורי ההשתתפות הנמוכים בכוח העבודה בקרב תושבי בני-ברק מעידים שיש בעיה בהיצע מקומות עבודה למגזר החרדי, עקב הצרכים המיוחדים של מגזר זה. על כן ניתן לומר כי נדרשת מעורבות ממשלתית גבוהה יותר.

לנוכח שיעור העוני הגבוה מחד גיסא והתפתחות נושא ההכשרה המקצועית מאידך גיסא, יש לוודא שפוטנציאל התעסוקה בציבור החרדי בכלל ובבני-ברק בפרט ימומש, כדי לצמצם את ממדי העוני ולהקטין את הפערים הכלכליים הקיימים כיום. **נוסף על כך, להשקעות ממשלתיות להגדלת שיעור התעסוקה במגזר החרדי יש תשואה חברתית-כלכלית גבוהה.**